

100 jaar *De Toverberg*

Arko Oderwald

Onder bovenstaande titel is er al eens eerder door mij een artikel gepubliceerd in *De Groene Amsterdammer*. Dat artikel is recent in het nulnummer van dit tijdschrift opnieuw gepubliceerd. De 100 jaar van dat artikel was gebaseerd op de 100 jaar die verstreken was sinds Thomas Mann in Davos zijn vrouw bezocht, in 2012. Het werd in Davos ook gevierd, want behalve het jaarlijkse economische forum is Davos vooral bekend door de monumentale roman van Thomas Mann. Katia Mann verbleef een half jaar in het sanatorium en Thomas kwam een paar weken op bezoek en observeerde het sanatoriumleven. Na drie weken vertrok hij opgelucht, een scène die in de roman is opgenomen in de vorm van oom James Tienappel die de beide neven komt bezoeken en, na een aanbeveling om te blijven van de artsen, halsoverkop vertrekt. Mann dacht erover om een soort komische tegenhanger van *De dood in Venetië* te schrijven, maar de novelle dijde uit tot de roman zoals wij die kennen.

Feest in Davos. Foto: Arko Oderwald

De 100 jaar van de titel van dit artikel en dit nummer van het tijdschrift speelt zich dan ook 12 jaar later af, in 1924, het jaar dat de roman eindelijk werd gepubliceerd. Dat is de reden dat dit nummer van het *Nederlands Tijdschrift voor Literatuur en Geneeskunde* wordt gewijd aan *De Toverberg*, en met name aan de medische betekenis van de roman.

Het manuscript van *De Toverberg*. Bron: <https://img.tineye.com/result/f4a3c737ab-c23a2a55c252f008d87c13c652f338bb785308ca-37598c9aaa160f-16?size=160>

Wellicht ten overvloede toch nog even een korte biografie van Thomas Mann en, al evenzeer kort, het verhaal van *De Toverberg*.

Het leven

Thomas Mann werd in 1875 geboren in Lübeck, als tweede zoon van een graanhandelaar. Heinrich was zijn oudere broer. Op de middelbare school wilde het met beide broers niet erg vlotten. In die tijd overleed vader Mann en die had testamentair bepaald dat de graanhandel moest worden opgeheven. Moeder Julia besloot naar München te verhuizen, terwijl Thomas in Lübeck bleef om de school af te maken, hetgeen niet echt lukte. Eenmaal in München ging Thomas (testamentair verplicht) werken tot zijn eenentwintigste. Daarna ontwikkelde hij zich, evenals zijn broer, als schrijver.

De eerste roman van Thomas Mann, uit 1900, was *Buddenbrooks*. Daarin beschreef hij de ondergang van een familie, in feite zijn eigen familie. Hij trouwde met Katia Pringsheim en kreeg zo, naast zijn eigen erfenis, toegang tot een degelijke financiële bron. Ze kregen zes kinderen, die zich op artistiek (Klaus, Erika, Michael en Monika) of wetenschappelijk (Golo en Elisabeth) vlak begaven, maar niet met het grote succes van hun vader. Thomas werd fulltime schrijver en schreef klassiekers als *De dood in Venetië* en *De Toverberg*. In 1929 kreeg hij de Nobelprijs voor de literatuur. Via onder andere *Josef en zijn broeders* en *Lotte in Weimar* publiceerde hij in 1947 *Dr. Faustus*, over de vraag hoe uit het humanistische Duitsland van Goethe en Schiller nazi-Duitsland kon ontstaan.

De kinderen van Thomas waren in 1933 al uit Duitsland gevlucht, Thomas volgde in 1936. Zijn romans werden verboden. Hij ging in de Verenigde Staten wonen en werd daar de stem van 'het andere Duitsland'. Na de Tweede Wereldoorlog wilde hij niet terugkeren naar Duitsland, maar voelde zich ook steeds minder thuis in de communisten hatende VS. Hij verhuisde naar Zwitserland, waar hij in 1955 overleed. De romans van Thomas Mann zijn complex van aard, met vaak meerdere filosofische en historische lagen. Dat maakt ze

Thomas Mann in 1925. Bron: <https://img.tineye.com/result/24e-b7ac193a5057156ec262b1ed-307c6b981ac36db2f6b1b-de4172305d3543d8-42?size=160>

zowel aantrekkelijk als afstotend voor sommigen mensen.

Het boek

Hans Castorp is een pas afgestudeerd ingenieur, 23 jaar oud. Voordat hij aan zijn eerste baan in Hamburg gaat beginnen bezoekt hij zijn neef Joachim die vanwege tuberculose (TBC) kuurt in Davos. Hans is niet bepaald een vastberaden type:

Want lange tijd wist Hans Castorp niet goed wat hij het liefst wilde worden, zelfs in de hoogste klas wist hij het nog niet, en toen het besluit eindelijk viel (dat hij het besluit genomen had zou namelijk bijna al te veel zijn gezegd), besepte hij dat het net zo goed anders had kunnen uitvallen.

Het sanatorium in Davos, nu een hotel. Foto: Arko Oderwald

Hans is van plan drie weken te blijven. Het hoofd van het sanatorium, Behrens, adviseert hem voor alle zekerheid zijn temperatuur op te nemen, hij ziet immers wat bleekjes. Hans heeft verhoging en hij besluit, of voelt zich gedwongen, te blijven. Maar hij is ook een beetje opgelucht, nu hij verlost is van alle verplichtingen van het echte leven.

Zijn verblijf duurt zeven jaar. In het sanatorium zijn onder andere tbc-patiënten opgenomen. Sommigen daarvan zijn er erg aan toe. Joachim bijvoorbeeld haalt het einde van de roman niet. Anderen daarentegen lijken nauwelijks iets te mankeren, zoals Hans en zijn eerste grote liefde, mevrouw Chauchat. Het boek is niet alleen een sanatoriumroman of een tbc-roman, maar ook, en misschien wel vooral, een *Bildungsroman*. Zo leert Hans de liefde kennen aan de hand van de getrouwde mevrouw Chauchat, die niet ziek lijkt te zijn en toch de sanatoria van Europa afreist.

De jonge Hans Castorp is een vrijwel leeg vat dat langzaam gevuld wordt door mensen om

heen, zoals de humanist Lodovico Settembrini en zijn tegenspeler, de jezuïet/marxist Leo Naphta. Beiden zijn ernstige tbc-patiënten. Zij discussiëren in aanwezigheid van Hans over de wereld en de plaats van de mens daarin, en over de betekenis van ziekte en gezondheid. Naphta is van mening dat de mens van nature ziek is en zich daarbij neer moet leggen, Settembrini meent dat de mens zich met alles moet verzetten tegen ziekte. Hij werkt mee aan een encyclopedie:

[...] de bond dus heeft in Barcelona besloten een meerdelige boekuitgave samen te stellen die de titel Sociologie der kwalen zal dragen en waarin de menselijke kwalen in al hun soorten en klassen, volgens een nauwkeurig en uitputtend systeem zullen worden behandeld. U zult zeggen: wat is het nut van klassen, soorten, systemen! Daarop luidt mijn antwoord: ordening en sortering zijn het begin van de beheersing, en de ergste vijand is de onbekende vijand.

Uiteindelijk loopt het meningsverschil tussen de twee zo hoog op dat zij een fysiek duel aangaan. Settembrini weigert op Naphta te schieten door in het niets te vuren. Naphta kan hem nu doodschieten, maar doodt zichzelf.

De derde persoon die invloed heeft op Hans Castorp is de Hollander mynheer Peeperkoorn, koffieplanter uit Indonesië, die naar het sanatorium komt. Hij is in gezelschap van mevrouw Chauchat. Voor de duidelijkheid: Peeperkoorn is niet haar man, die ‘achter de Kaukasus woont’. Peeperkoorn is stervende aan wat lijkt op malaria. Die invloed op Hans is opvallend, want mynheer Peeperkoorn is geen groot denker, over het algemeen slaat hij wartaal uit of is hij onverstaanbaar. Maar hij is wel een doener en heeft (figuurlijk) een groot hart, en is in die zin de tegenpool van zowel Naphta als Settembrini. Ook hij doodt zichzelf, niet uit wanhoop, maar uit trots. Het *amor fati*, heb je lot lief, van Nietzsche klinkt bij hem sterk door, terwijl Naphta knarsetandend zijn lot ondergaat en Settembrini zijn lot al ordenend zal blijven ontkennen.

Uiteindelijk trekt Hans Castorp zijn conclusies. Hij geeft zijn denkende en in zekere zin fictieve bestaan bovenop een berg op, gelouterd door wat hij geleerd heeft, en komt in beweging. Hij vertrekt uit het sanatorium. Opvallend genoeg niet naar zijn baan in Hamburg, maar naar de

loopgraven van de Eerste Wereldoorlog.

Ziekte en gezondheid

Ziekte en gezondheid was één van de grote onderwerpen van Thomas Mann. Vooral de combinatie gezondheid en burgerlijkheid versus ziekte en creativiteit had zijn aandacht. Immers, het verval van de familie Buddenbrooks, en dus ook het verval van de familie Mann, is in zijn optiek direct verbonden met de inbreng van creativiteit en daarmee ziekte in een van oorsprong gezonde en burgerlijke familie. In een flink aantal romans en novellen van Mann spelen ziekte en gezondheid een belangrijke rol en daarmee komt ook de geneeskunde in beeld.

Dit nummer van het *Nederlands Tijdschrift voor Literatuur en Geneeskunde* is gewijd aan de medische relevantie van *De Toverberg* en andere romans van Thomas Mann. We doen dat door een drietal artikelen van de hand van Wouter van Ewijk, over tbc, Frits Boer, over neurasthenie, en Arko Oderwald over de dokters in het werk van Thomas Mann. Een vierde artikel van de hand van Arko Oderwald en Abel Thijs gaat over medische diagnostiek en techniek in *De Toverberg* en is eerder gepubliceerd, maar aangepast voor dit tijdschrift. Verder een vertaalde reactie van een Duitse arts op *De Toverberg* en het antwoord van Thomas Mann, beide uit 1925. Tenslotte nog een fragment uit *De Toverberg*.

Dit nummer wordt besloten door een gedeelte uit een verhaal van een schrijvende dokter, in dit geval Anton Tsjechov over TBC, en tenslotte een toepasselijk gedicht van Rutger Kopland over blijven of weggaan, becommentarieerd door Aafke de Groot.

Tot slot. Wie door dit nummer van het tijdschrift geïnspireerd is geraakt, kan zich inschrijven voor de cursus over *De Toverberg* in Zürich en Davos van 5 – 9 Maart 2025. Ook de romans *Buddenbrooks* en *Dr. Faustus* hebben hun eigen cursus op locatie in 2025, zie onder cursussen op www.literatuurengeneeskunde.nl

Literatuur

Lahme, Tilmann. *De familie Mann. Geschiedenis van een gezin*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2017 (oorspronkelijke uitgave 2015).

Mann, Thomas. *De Toverberg*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2012 (1924).